

श्री ५ को सरकार
कानून तथा न्याय-मन्त्रालय

श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले बनाइबक्सेको तल लेखिएबमोजिमको ऐन सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशित गरिएको छः-

२०२३ सालको ऐन नं. १६

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमानमानोन्नत महेन्द्रमाला ओजस्विराजन्य अति तेजस्वी त्रिभुवन प्रजातन्त्रश्रीपद अति कीर्तिमय नेपालश्रीपद प्रोज्ज्वल नेपालतारा ॐ रामपट्ट अतुलज्योतिर्मय त्रिशक्तिपट्ट अतिप्रबल गोरखा-दक्षिणबाहु महाधिपति अतिरथी परम सेनाधिपति श्री श्री श्री श्री श्रीमन्महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव देवानाम् सदा समरविजयिनाम् ।

खानी र खनीज पदार्थहरूको विकास गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावनाः- सर्वसाधारण जनताको आर्थिक हित कायम राख्न खानीहरू व्यवस्थित गरी खनीज पदार्थहरूको उचित प्रबन्ध गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले यो ऐन बनाई बक्सेको छ

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भः- (१) यस ऐनको नाम “नेपाल खानी ऐन, २०२३” रहेको छ ।

(२) यो ऐन नेपाल अधिराज्यभर लागू हुनेछ ।

(३) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषाः-विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा-

(क) “खानी” भन्नाले खनीज पदार्थ निकाल्न वा खोज तलास गर्न जमीनमा खन्ने काम भई सकेको वा भईरहेको ठाउँलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्राकृतिक अवस्थामा रहेको ग्यास वा तेलको कुवा वा इनार रहेको ठाउँलाई समेत जनाउँछ ।

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागू हुनेछ।

- (ख) “खानी क्षेत्र” भन्नाले खानी र खानीसंग सम्बन्धित वर्कशप पावर स्टेशन, प्रयोग शाला, रेल्वे, रोपवे, घर, विद्युत शक्ति, बाटो, पुल समेतलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ग) “पट्टा” भन्नाले दफा ७ को उप-दफा (१) बमोजिम खानीको काम गर्न दिईएको इजाजत-पत्र सम्झनु पर्छ ।
- (घ) “खनीज पदार्थ” भन्नाले जमीनबाट निकाल्न सकिने सबै किसिमको प्राकृतिक पदार्थलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले खनीज तेल र प्राकृतिक ग्यास समेतलाई जनाउँछ ।
- (ङ) “कुनै खानीको सम्बन्धमा मालिक” भन्नाले यो ऐन बमोजिम सो खानीको पट्टा पाउने व्यक्ति वा पट्टा बमोजिमको काम गर्ने निजबाट अधिकार प्राप्त भएको व्यक्तिलाई सम्झनु पर्छ ।
- (च) “मजदूर” भन्नाले खानीबाट खनीज पदार्थ निकाल्ने काममा वा त्यससंग सम्बन्धित अरु कुनै काममा ज्यालामा लगाइएको व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले खानीको कामसंग सम्बन्धित अरु कामदारलाई समेत जनाउँछ ।
- (छ) “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

३. खनीज पदार्थ श्री ५ को सरकारको सम्पत्ति हुने:- नेपाल अधिराज्यभित्र जुनसुकै व्यक्तिको जमीनमा भएका वा पाईएका खनीज पदार्थहरू श्री ५ को सरकारको सम्पत्ति मानिने छ ।

४. योग्यताको प्रमाण-पत्र:- (१) कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम खनीज पदार्थ खोज तलास गर्नको लागि अनुमति-पत्र वा खनीज पदार्थ निकाल्न, परी शोधन गर्न, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ल्याउन लैजान वा बिक्री वितरण गर्न पट्टा लिन चाहेमा श्री ५ को सरकारको समक्ष दरखास्त दिनु पर्छ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिमको दरखास्त परेपछि त्यस्तो दरखास्तवालाका सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारले आवश्यक जाँच बुझ गरी योग्य देखिएमा योग्यताको प्रमाण पत्र दिनेछ ।

५. खनीज पदार्थ खोज तलास गर्ने अनुमति-पत्र:- (१) दफा ४ बमोजिमको योग्यताको प्रमाण-पत्र प्राप्त व्यक्तिले यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम खनीज पदार्थ खोज तलास गर्नको लागि तोकिए बमोजिमको दस्तूर सहित तोकिए बमोजिमको ढाँचामा दरखास्त दिएमा श्री ५ को सरकारले त्यस्तो दरखास्तवालालाई खनीज पदार्थ खोज तलास गर्ने अनुमति-पत्र दिन सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिम दिइने अनुमति-पत्रमा खनीज पदार्थ खोज तलास गर्ने क्षेत्र र अवधि समेत खुलेको हुनु पर्छ ।

(३) उप-दफा (२) बमोजिम कुनै अनुमति पत्रमा तोकिएको अवधि सो अनुमति पत्र पाउने व्यक्तिले कुनै कारण देखाई बढाउन चाहेमा सो कारण मनासिव देखिए श्री ५ को सरकारले एक पटकमा बढीमा २ वर्षसम्मको अवधि थपी दिन सक्नेछ ।

६. विशेषज्ञले खनीज पदार्थ खोजी गर्न अर्काको जमीनमा प्रवेश गर्न सक्ने:- श्री ५ को सरकार-बाट अनुमति प्राप्त विशेषज्ञले जुनमुकै समयमा पनि खनीज पदार्थ खोज तलास गर्ने सिल-सिलामा जुनमुकै व्यक्तिको जमीनमा प्रवेश गर्न र अनुसन्धान सम्बन्धी अन्य काम गर्न सक्ने छ । सो बमोजिम कुनै विशेषज्ञले कुनै जग्गामा प्रवेश वा अनुसन्धानको काम गरेकोमा त्यस सम्बन्धमा निज उपर कसैको कुनै प्रकारको उजूर लाग्ने छैन ।

७. खानीको पट्टा दिइने:- (१) दफा ४ बमोजिम योग्यताको प्रमाण-पत्र प्राप्त व्यक्तिले यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम खनीज पदार्थ निकाल्न, परीशोधन गर्न, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ल्याउन, लैजान वा बिक्री वितरण गर्नको लागि तोकिए बमोजिमको दस्तूर सहित तोकिए बमोजिमको ढाँचामा दरखास्त दिएमा श्री ५ को सरकारले त्यस्तो दरखास्तवालालाई सो काम वा कामहरू गर्नसक्ने अधिकार प्रदान गरी पट्टा दिन सक्ने छ ।

(२) पट्टा दिइदा सो पट्टामा त्यस्तो पट्टाको अवधि र क्षेत्र समेत खुलेको हुनु पर्छ ।

(३) पट्टामा उल्लेख भएको क्षेत्रभित्रको जमीन हो सम्पूर्ण वा केही भागमा कसैको कुनै प्रकारको हक भएपनि खनीज पदार्थ निकाल्ने कामको निमित्त पट्टा पाउने व्यक्तिले सो क्षेत्रभित्रको जमीन प्रयोग गर्न सक्नेछ र यसरी पट्टा वालाले कसैको जग्गा जमीनको प्रयोग गरेकोमा त्यसबाट जग्गा वालालाई भएको हानी नोक्सानीको मनासिव माफिकको क्षति पूर्ति पट्टावालाले सो जग्गावालालाई दिनु पर्छ ।

(४) पट्टामा उल्लिखित अवधि सो पट्टा पाउने व्यक्तिले कुनै कारण देखाई बढाउन चाहेमा सो कारण मनासिव देखिए श्री ५ को सरकारले एक पटकमा १० दस वर्षसम्मको अवधि थपी दिन सक्नेछ ।

८. खानी निरीक्षकको नियुक्ति र अधिकार:- (१) कुनै खानीको वर्तमान कामको स्थिति वा भविष्यमा हुने कामको स्थिति बुझ्नलाई र यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम काम गरिएको छ वा छैन भन्ने जाँचनको लागि श्री ५ को सरकारले खानी निरीक्षक नियुक्ति गर्न वा खानी निरीक्षकको हैसियतले काम गर्न अरु कुनै अधिकारीलाई तोकन पनि सक्नेछ ।

आधिकारिकता मुद्रण २०१९ ग.बाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

(२) खानी निरीक्षकले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूको अधिनमा रही देहायमा लेखिएका अधिकारहरूको प्रयोग गर्न सक्नेछः—

(क) जुनसुकै खानीमा एकलै वा आवश्यक सरकारी कर्मचारी वा स्थानीय गाउँ पञ्चायत वा नगर पञ्चायत वा जिल्ला पञ्चायतका सदस्यहरू साथलिई प्रवेश गर्ने,

(ख) खानी क्षेत्रमा रहेको प्लाण्ट, मेशिनहरू आदिका सम्बन्धमा जाँच बुझ गर्ने र खानीमा प्रयोग गरिने वा खानीबाट उत्पादन गरेको कोरा, अर्ध तयारी वा तयारी खनीज पदार्थ वा धातु वा अरु वस्तुहरूको नमूना लिने,

(ग) खानीसंग सम्बन्धित व्यक्तिका साथ भएको वा निजको अधिकारमा रहेको खानी विषयको कागजपत्र, रजिष्टर वहिखाता, लगत वा अरु यस्तै कुनै लिखतहरू पेश गर्न लगाउने,

(घ) खानी वा अन्य कुनै स्थानमा खानीसंग सम्बन्धित कुनै व्यक्तिको कब्जा वा नियन्त्रणमा रहेको र खानी निरीक्षकले जाँच बुझ गर्न चाहेको कुनै मजदूरसंग आवश्यक कुराहरू सोध पुछ गर्ने वा बयान लिने र,

(ङ) तोकिएको अरु अधिकारहरू प्रयोग गर्ने ।

(३) खानी निरीक्षकले आफ्नो प्रतिवेदन खानी निरीक्षण गरेको १५ दिनभित्र श्री ५ को सरकारमा पेश गर्नु पर्ने छ ।

६. खानीको मालिकलाई आदेश दिनेः—यो ऐन यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूका अधिनमा रही श्री ५ को सरकारले खानीका मालिकलाई आवश्यक आदेश वा निर्देश दिन सक्नेछ ।

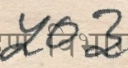
१०. दण्ड सजायः— (१) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियम वा आदेशको उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई प्रत्येक कसूरको निमित्त बढीमा रु. ३,०००।— तीन हजारसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सकिने छ ।

(२) दफा ६ बमोजिम विशेषज्ञहरूले खनीज पदार्थको खोज तलास र अनुसन्धान गर्न जाँदा वा दफा ५ बमोजिम खोज तलासको अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले खोज तलास गर्दा वा दफा ७ बमोजिम पट्टा पाउने व्यक्तिलाई खनीज पदार्थ निकाल्ने परिशोधन गर्ने कुनै काम गर्दा कसैले बाधा विरोध गरेमा निजलाई बढीमा रु. १,०००।— एक हजार सम्म जरिवाना वा तीन महीनासम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सकिनेछ ।

११. मुद्दा दायर गर्ने हद म्यादः— यो ऐन अन्तर्गत मुद्दा चलाउनु पर्दा मुद्दा चलाउनु पर्ने कारण उपस्थित भएको मितिले ३ महीनाभित्र मुद्दा दायर गरी सक्नु पर्छ । सो म्याद पछि त्यस सम्बन्धमा उजुर लाग्न सक्ने छैन ।

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

१२. सञ्चावनालिई काम गरेमा बचाउः— यो ऐन बमोजिम असल नियतलिई गरेको वा गर्न खोजको कुनै कामको सम्बन्धमा कुनै सरकारी कर्मचारी उपर मुद्दा चलाईने वा अन्य कुनै कानूनी कारवाई गरिने छैन ।
१३. खानीको विशेष व्यवस्थाः— राष्ट्रहितलाई ध्यानमा राखी श्री ५ को सरकारले आवश्यक देखेमा कुनै खानीको सम्बन्धमा खनीज पदार्थ निकाल्न, परिशोधन गर्न, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ल्याउन लैजान वा बिक्री वितरण गर्न खानीको पट्टा नदिई अरु कुनै विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
१४. पुरानो ठेक्काहरूको मान्यताः— खानी ऐन, २०१३ अन्तर्गत दिईएका ठेक्काहरू मध्ये यो ऐन प्रारम्भ हुँदाको बखत कायम रहेका ठेक्काहरू यो ऐन प्रारम्भ भएपछि यसै ऐन बमोजिम दिइएको मानिने छ ।
१५. खानीमा काम गर्ने मजदूर सम्बन्धी व्यवस्थाः— खानीमा काम गर्ने मजदूरको हकमा यस ऐन अन्तर्गतका नियमहरूमा कुनै खास व्यवस्था भएकोमा सोही बमोजिम र सो बाहेक अरु कुरामा नेपाल कारखाना र कारखानामा काम गर्ने मजदूर सम्बन्धी ऐन, २०१६ लागू हुनेछ ।
१६. नियम बनाउने अधिकारः— (१) यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्नको लागि श्री ५ को सरकारले नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
- (२) उप-दफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्व सामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपारी ती नियमहरूमा देहायका कुराहरूको व्यवस्था गर्न सकिने छः—
- (क) खनीज पदार्थ खोज तलास गर्दा वा खानी क्षेत्रबाट खनीज पदार्थ झिक्दा पालन गर्नु पर्ने शर्तहरू ।
- (ख) खानीको काम भएमा वा नभएमा पनि पट्टा पाउने व्यक्तिले तिर्नु पर्ने अधिकतम न्यूनतम दस्तूर र त्यस्तो दस्तूर छुट दिने अवस्था शर्त इत्यादि ।
- (ग) कुनै खानी वा खानी क्षेत्रबाट खनीज पदार्थ निकाल्ने तरीका शर्त, प्रतिबन्ध इत्यादि ।
- (घ) पट्टा पाउने पेश गर्नुपर्ने आवधिक वा अरु विशेष रिपोर्ट वा विवरणका नक्शा र त्यस्तो रिपोर्ट, विवरण वा नक्सा लिने अधिकारी ।
- (ङ) नयाँ खनेका खाडलहरू (सफ्टसिंग विङ्गस) का सम्बन्धमा विनूपर्ने सूचना, त्यस्तो खाडल इनार तथा चनकहरू (साफ्ट सिकिंगहरू) का सम्बन्धमा राख्नु पर्ने लगत, त्यहाँबाट झिकिने खनीज पदार्थको नमूना लिने तरीका र प्राप्त भएको नमूनाहरूको संरक्षण ।

आधिकारिकता मुद्रा विभागाध्यक्षबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागू हुनेछ।

- (च) तेलको इनारहरू खन्ने, गहिराउने र बन्द गर्ने तरिका र तेलको नोक्सान हुने तथा तेल खानी बिग्रन नदिने बारेको व्यवस्था ।
- (छ) खनीज पदार्थ गोदाममा राख्ने तरिका र कसैले राख्न सक्ने स्टकको हद ।
- (ज) खानी खनि झिकिएका वा निकालिएका खनीज पदार्थको सम्बन्धमा रोयल्टी दस्तुर आदिको निर्धारण ।
- (झ) खानीमा काम गर्ने मजदूर तथा अन्य कामदारहरूको सेवाको शर्त ।
- (ञ) खानीका मजदूरको कल्याणकारी व्यवस्था ।
- (ट) मजदूर र मालिकको मतभेद हटाई मित्रता र सौहार्दपूर्ण सम्बन्धलाई स्थापित गर्ने मजदूर र मालिकको प्रतिनिधित्व गर्ने समितिको व्यवस्था ।
- (ठ) यो ऐनद्वारा तोक्नु पर्ने अरु निर्देशित विषयहरू ।

१७. बचाउ:- यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूमा लेखिएका कुरामा सोही बमोजिम अन्य कुरामा प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम हुनेछ ।

१८. खारेजी:- (१) नेपाल खानी ऐन, २०१३ खारेज गरिएको छ ।

(२) कारखाना र कारखानामा काम गर्ने मजदूर सम्बन्धी ऐन, २०१६ को दफा २ को खण्ड (क) को आखिरमा रहेको "तर नेपाल खानी ऐन, २०१३ लागू हुने कुनै खानीलाई लिइने छैन" भन्ने प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश खारेज गरिएको छ ।

लालमो र सदर मिति २०२३।६।११

आज्ञाले-

प्रद्युम्नलाल राजभण्डारी

श्री ५ को सरकारको सचिव ।